

DESCARTES VE SEARLE'DE ZİHİN PROBLEMİ

Abdullah DURAKOĞLU*

Volkan AY**

ÖZET

Bu çalışmada 17. yüzyıl düşünürü Descartes ile çağdaş düşünür Searle'in zihin problemi hakkındaki görüşleri karşılaştırılmıştır. Çalışmanın ana teması bilinç hakkındadır ve ayrıca zihin-beden problemi de ele alınmaktadır. Her iki düşünürü göre bilinç, zihnin en önemli özelliğidir ve bu nedenle çalışma Descartes ve Searle'in bilinç ve bilincin işlevleri hakkındaki görüşlerini içermektedir. Descartes'ın aksine Searle, bilincin insan varlığına özgü olmadığını iddia etmektedir. Örneğin pek çok gelişmiş hayvan türü bir bilince sahiptir. Öte yandan Searle'e göre, bebekler ve pek çok hayvan türü bir dile sahip olmamalarına karşın bir bilince sahiptirler. Sonuç olarak Searle'e göre bilinç, Descartes'ın düşündüğünden çok daha fazla işlevseldir.

Anahtar sözcükler: Zihin, bilinç, düalizm, Descartes, Searle

(The Problem of Mind in Descartes and Searle)

ABSTRACT

In this study, Descartes' (17th century) and the contemporary thinker Searle's views on the problem of the mind are compared. The main theme of this study is consciousness and it also discusses the mind-body problem. According to both philosophers, consciousness is the most important feature of the mind, so this study includes Descartes' and Searle's views on consciousness and functions of consciousness. Contrary to Descartes, Searle alleges that consciousness is not only peculiar to human beings. For instance, many highly developed animal species have consciousness. On other hand, according to Searle, babies and many animal species don't have a language, they have consciousness. Finally, according to Searle consciousness is much more functional than Descartes thought it was.

Keywords: Mind, consciousness, dualism, Descartes, Searle

* Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, adurakoglu06@gmail.com

** Yüksek Lisans Mezunu. Milli Eğitim Bakanlığı'nda öğretmen.

Modern felsefenin kurucusu Fransız filozof René Descartes tarafından ortaya konulan zihin- beden düalizmi tartışması günümüzde de sürmektedir. Söz konusu düalizm tartışması 17. yy'ın en önemli felsefi konusu olan töz sorunuyla da doğrudan ilgili olmakla birlikte, insanın zihin ve beden olmak üzere iki ayrı tözden meydana geldiğini ve bunların birbirlerine indirgenip indirgenemeyeceği sorunları etrafında dönmüştür.

Descartes, zihin ve bedeni iki ayrı töz olarak tanımlar. Buna göre, zihin cisme ait hiçbir nitelikten pay almaz. Çünkü o, doğası gereği hiçbir şekilde bölünemez. Fakat cisimli ve yayımlı olan şeylerde ise bunun tam tersi olur. Dolayısıyla beden her zaman bölünebilir.¹ Zira beden, biçimi ve boyutları olan bir varlıktır. Oysa zihnin biçimi ve boyutu olmadığı gibi yer de işgal edememektedir.¹

Descartes'a göre, ne olduğumuzu incelediğimizde, var olmak için uzama, şekle ve bedene gereksinim duymadığımızın farkına varırız. Dolayısıyla, zihnin ya da düşüncenin varlığına ilişkin bilgimiz, bedenin varlığına ilişkin bilgilerimizden önce gelir. Çünkü, bedenimiz de dahil olmak üzere dış dünyaya ait nesnelerin varlığından kuşulanmakla birlikte bu kuşku sürecinde düşündüğümüzü biliriz. Böylece düşünen bir 'ben'in varolduğu sonucuna ulaşırız.² Öyleyse "ben", özü ve doğası düşünmek olan ve var olmak için hiçbir yere ve maddi hiçbir şeye ihtiyacı olmayan bir cevherim. Başka bir deyişle bu "ben", cisimsel olan bedenden tamamen farklıdır ve zihinle özdeştir. Ancak zihin özü bakımından mükemmel olsa da yanılabilir. Yanılgılar, insanların zihinlerini yanlış kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Öyleyse doğru kullanıldığında zihnin mükemmelliğini sağlamak mümkündür. Bu da ancak sağduyu sayesinde gerçekleşir.³

Descartes'a göre, sağduyu, insanı hayvandan üstün kılan temel yetilerden biridir.⁴ Öte yandan sağduyu, insanlara eşit bir şekilde paylaştırılmıştır. Bu nedenle her insan, bu yeti sayesinde doğruyu yanlıştan ayırdedebilmektedir. Ancak insanların kanıları arasında farklılıklar vardır. Descartes'a göre, bu farklılıklar bazı insanların ötekilerden daha akıllı olmalarından değil, zihinlerini gerektiği gibi iyi kullanamamalarından kaynaklanmaktadır. Öyleyse Descartes için sağlam zihinli olmak yetmez, önemli olan onu iyi kullanmaktır.⁵

¹ Jerome. Schaffer. *Zihin Felsefesi*. (çev: Turan Koç) İz Yayıncılık, İstanbul, 2005. s. 60.

² René Descartes. *Meditasyonlar*. (çev: İsmet Birkan) Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2007. s. 23- 24.

³ René Descartes. *Metot Üzerine Konuşma*. (çev: Sahir Sel) Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994. s. 7-8; 33.

⁴ a.g.e., s. 8.

⁵ a.g.e., s. 7-8.

Descartes'a göre, zihinle yaratılmış olmak yetseydi her insan çaba göstermeden doğru yargılar ortaya koyardı. Oysa zihnimiz yanılmaya eğilimlidir.⁶ Yanılgılarımız, istencimizin anlığımızdan çok daha geniş kapsamlı olmasından doğmaktadır. Zihin, doğası gereği istencin seçimlerine kayıtsız kalamadığı için kolayca aldanmaktadır. Aldanmamak, ancak yanılgıya düşmemeyi öğrenmekle mümkündür. Bu nedenle, dikkatimi sadece kavrayabildiğimiz şeyler üzerinde yeterince yoğunlaştırıp onları karışık ve karanlık biçimde anlayabildiklerimizden ayırmam gerekir.⁷ Descartes zihnin, ancak bu biçimde ilerleyerek doğru bilgi elde edeceğini iddia eder. Bu da ancak düşünmekle mümkündür. Düşünme insanda özsel bir yetidir ve insan zihninin özyapısında bulunduğu için zihin sürekli düşünmektedir. Gerçekte insan, özü gereği düşünmekte olan ve bunun için hiçbir maddi varlığa gereksinimi olmayan bir canlıdır.⁸ Düşünmenin önemini vurgulayan Descartes için önemli olan zihni doğru düşünmeye yönelmektir. Bu da zihnin idaresi için düşünülen ilkelere uymakla mümkündür. Bu ilkeler bizi yanılgıya düşmekten kurtarır.⁹ Doğru düşünmemizi sağlayan bu ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

Birincisi, doğruluğu hakkında kesin bilgiye sahip olmadığımız hiçbir şeyi asla doğru olarak kabul etmemeliyiz. İkincisi, inceleyeceğimiz güçlükleri daha iyi çözümlmek için mümkün olduğu kadar parçalara ayırmalıyız. Üçüncüsü, düşünceler en basit ve anlaşılması en kolay nesnelere başlayarak en karmaşık olanların bilgisine yükselecek biçimde düzenlenmelidir. Dördüncüsü ise, hiçbir şeyi dışarıda bırakmadığımızdan emin olabilmemiz için, eksiksiz sayımlar ve genel kontroller yapmalıyız.¹⁰ Bu ilkeler sayesinde son derece güç olan problemler bile çözülebilir. Bizi hem önyargılara saplanmaktan hem de acele yargılara varmaktan koruyan bu ilkeleri uygulamaya geçirecek olan zihnin kendisidir.¹¹

Descartes'a göre, zihin aynı zamanda bizi duyuların yanıltıcılığından korur. Bu durum zihnimizin yanılmaz olduğu anlamına gelmez. Başka bir deyişle zihnimiz de yanılabilir. Onun yanılmasının nedeni de duyulardır. Ancak gerektiği gibi kullandığımız takdirde zihnimizin yanılgıya düşmesi olanaksızdır. O halde zihnimizi duyulardan koparmaya alışmalıyız. Bunu gerçekleştirdiğimizde düşüncelerimizi her türlü duyulanabilir şeyler olan maddelerden soyutladığımız için katışıksız ve anlaşılabilir olan şeylere

⁶ René Descartes. *Meditasyonlar*. (çev: İsmet Birkan) Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2007. s. 28.

⁷ a.g.e., s. 54; 58.

⁸ Ayhan Aydın. *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000. s. 134-135.

⁹ René Descartes. *Metot Üzerine Konuşma*. (çev: Sahir Sel) Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994. s. 8.

¹⁰ a.g.e., s. 21-22.

¹¹ a.g.e., s. 22.

yöneltmek çok kolay olacaktır.¹² Çünkü duyularımız bizi çoğu zaman aldatabilir. Sarılık hastalığına yakalananların her şeyi sarı görmesi ya da uzak cisimlerin bize olduğundan daha küçük görünmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. O halde yanılgılar doğrudan zihinden değil, bedene ait olan duyumlardan kaynaklanmaktadır.¹³

Descartes'a göre, salt zihnimizin bizi hiçbir zaman aldatmasına olanak yoktur. Çünkü cisme ait hiçbir nitelikten pay almayan zihin, işlevlerini bedenden bağımsız olarak gerçekleştirebilmektedir. Ayrıca böyle durumlarda zihin, insanı hiçbir zaman yanılgıya götürmeyecektir.¹⁴ Öyleyse özü düşünme olan zihinle, özü yer kaplama olan beden arasında ortak hiçbir özellik yoktur. Bundan dolayı Descartes, beden ve zihni iki ayrı töz olarak nitelendirir.

Descartes, bu düşüncelerinden dolayı düalist olarak nitelendirilir. Çünkü o, salt zihnin yanılmaz olduğunu düşünerek bunun bedenin özsel niteliklerine göre her bakımdan farklı olduğunu iddia eder. Bu bağlamda zihin ve beden birbirinden ayrı, ancak aralarında etkileşim bulunan tözlerdir. Bununla birlikte zihin- beden düalizmine birtakım itirazlar da yöneltmiştir. Bu itirazlardan en çok bilinenlerinden biri günümüzün Amerikalı düşünürü John Searle'e aittir. Zihinsel olguların beyin özellikleri olduklarını iddia eden Searle, zihin ve bedeni iki farklı töz değil de iki maddi gerçeklik olarak nitelendirir. Ona göre, zihin, biyoloji ve fizik dünyasının dışında değildir. Zihin beyin faaliyetlerini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle zihin biyolojik bir niteliğe sahiptir. Searle, zihnin beyne indirgenemeyeceğini savunur. Ancak ona göre, zihin her ne kadar başka bir şeye indirgenemese de yine de biyolojiktir.¹⁵

Searle felsefesindeki en önemli kavramlardan biri bilinçtir. O, bilinci fotosentez, sindirim gibi olağan bir biyolojik fenomen olarak nitelendirir. Böylece, bedenin zihne, zihnin de bedene doğrudan etki ettiği açıkça iddia edilebilir. Öyleyse bilinç, beyinde oluşan biyolojik bir süreçtir. Searle bu yönüyle materyalist bir bilinç teorisi ortaya koyar. Ancak Searle, bilinci nöron, sinir hücreleri gibi beyinle ilgili durumlara indirgemez. Bu yönüyle Searle'ün görüşleri, materyalist filozofların ve Descartes'ın görüşlerinden farklılık gösterir.¹⁶

Geleneksel materyalizm, yalnızca maddenin gerçek olduğunu, madde ve maddenin değişimleri dışında hiçbir şeyin var olmadığını öne sürer. Buna göre,

¹² René Descartes. *Meditasyonlar*. (çev: İsmet Birkan) BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2007. s. 49.

¹³ René Descartes. *Metot Üzerine Konuşma*. (çev: Sahir Sel) Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994. s. 39.

¹⁴ René Descartes. *Meditasyonlar*. (çev: İsmet Birkan) BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2007. s.49.

¹⁵ Pietro Pontremoli. "L'unicità dell'esperienza" *Rivista Italiana di Counseling Filosofico*. Settembre. Numero: 4, s. 51.

¹⁶ a.g.e., s. 52.

evrendeki tek töz maddedir ve tinsel bir töz yoktur. Geleneksel materyalizm, zihin-beden ilişkisi içinde düşünüldüğünde, zihinsel olan her şeyin geçerli bir felsefi analizle maddeye indirgenebileceği görüşüne karşılık gelir.¹⁷

Searle, bilimsel ilerleme sayesinde dünyanın tamamen fiziksel güç alanlarındaki parçacıklardan oluştuğu yönünde bir düşünceye sahip olduğumuzu savunur. Geleneksel materyalizme göre, dünya tamamen maddi ya da fiziksel varlıklardan oluşmuştur. Buna göre, maddi gerçekliği aşan herhangi bir şey yoktur. Ancak bu indirgemeci görüş bir dizi yanlış kabule dayanır. Materyalistlerin de savunduğu gibi bilincin kendisi de biyolojik bir görüngüdür. Ancak zihnin özü olan bilinç, her şeyden önce ontolojik olarak öznel, başka bir deyişle, birinci şahıs ontolojisine sahiptir. Dolayısıyla materyalistlerin iddia ettiği gibi bilinç maddi olamaz. Çünkü onlara göre, maddi varlık ve süreçlerin tamamı ontolojik olarak nesnel olmaları nedeniyle üçüncü şahıs ontolojisine sahiptir.¹⁸

Materyalizmin bilincin mevcudiyetini dahi reddettiğini iddia eden Searle, bu durumun zihin- beden sorununun çözümünü imkânsız hale getirdiğini söyler. Zihin-beden probleminin çözümüne yönelik girişimlerden biri de Descartes'ın düalizmidir. Düalizm, materyalizmle bağdaşmamasından dolayı genelde bir alternatif olarak sunulur.¹⁹

Searle'e göre, Descartes'ın düalizmi, bilinç ve diğer zihinsel görüngüleri fizik, kimya ve biyolojinin sıradan fiziksel dünyasından oluşan farklı bir varlıkbilimsel alanda görür. Başka bir deyişle düalizm, dünyada, zihinsel ve fiziksel olmak üzere iki tür görüngü olduğunu iddia eder. Ancak bu da beraberinde şöyle bir soruyu gündeme getirmektedir: Bu iki varlık arasındaki ilişki nasıl kurulur?²⁰

Descartes, zihin ve beden arasındaki ilişkinin sınırlar aracılığıyla sağlandığını düşünür. Örneğin, ayağımda bir ağrı hissettiğimde bu duygu beyne kadar aktarılır ve oradaki ruha bir etkide bulunur. Dolayısıyla ruh, beden uyarımlarını algılar ve bunlara tepkilerde bulunur.²¹ Searle için bu, zihin-beden problemine tatmin edici bir cevap değildir. Searle'e göre, hem materyalizm hem de düalizm büyük bir yanlış içindedir. Her iki akım da belirli bir kelime hazinesiyle birlikte belirli bir varsayımlar dizisini kabul eder. Searle bu

¹⁷ Ahmet Cevizci. *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara, 1997. s. 447- 448.

¹⁸ John Searle. *Zihin Dil Toplum*. (çev: Alaattin Tural) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006. s. 59- 61.

¹⁹ a.g.e., s. 58- 60.

²⁰ John Searle. *Bilinç ve Dil*. (çev: Muhitin Macit, Ferruh Özpilavcı) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005. s. 77.

²¹ René Descartes. *Meditasyonlar*. (çev: İsmet Birkan) Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2007. s. 80- 81.

192 *Descartes ve Searle'de Zihin Problemi*

varsayımların yanlış olduğunu göstermeye çalışır. Bu yanlışlardan biri de ruh ve bedenin birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olduğudur.²²

Searle, ayrı bir zihinsel alanın var olduğunu savunan düalizmin bu alanın içinde yaşadığımız maddi dünyayla nasıl bir ilişki içinde olduğunu açıklayamadığını söyler. Ona göre düalizm, bilincin statüsünü ve varlığını tamamen gizemli bir şey haline getirir. Ayrıca bilincin ayrı bir zihinsel alan olduğunu iddia eden düalizmin, zihin ve maddeyi tanımlama tarzı, bu ikisinin birbirlerini karşılıklı olarak dışlayacakları şeklindedir. Searle'e göre, bu tür tanımlar bizi çelişkilere düşürür. Çünkü o, bilincin her şeyden önce beyinde meydana gelen biyolojik bir süreç olduğunu düşünür. Bu nedenle zihin-beden iki ayrı töz olamaz. Dolayısıyla zihin-beden problemi düalizm yoluyla da çözülemez.²³ Searle'ün düşüncesinden farklı olarak Descartes, bilimsel bilgiye zemin hazırlayan ilk adımın, bedenden apayrı bir varlık yapısı olan zihnin varlığının kanıtlanmasıyla gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Böylece o, bilimsel bilginin elde edilme sürecinde bedenin karşısına konulan zihnin tek başına belirleyici olduğu düşüncesini savunmaktadır. Dolayısıyla bilimsel bilgi, zihin-beden ikililiği çerçevesinde olanaklı hale gelmektedir. Bilimsel bilginin elde edilmesinin bedenden ayrı olan bir zihne bağlı olduğunu bu şekilde gösteren Descartes, önce insan bedenini açıklamayı planlar. Sonra yine zihni ve bu iki yapının insanı oluşturmak üzere ne şekilde bir araya gelip birleşmeleri gerektiğini açıklamayı planlar.²⁴ Descartes, zihni düşünme olarak nitelendirir. Düşünme ise bilinçten başka bir şey değildir. Ancak Descartes eserlerinde daha çok zihin kavramını kullanır. Dolayısıyla Searle'deki bilinç kavramının Descartes'daki karşılığı, zihin ya da zihnin en önemli niteliği olan düşünmedir.

Descartes'a göre, insan ruhu, cisme ait hiçbir nitelikten pay almayan bir tözdür. Bu yönüyle insan, hayvanlardan tamamen farklı bir varlıktır. Başka bir deyişle insanlarla hayvanlar arasındaki farklılık sadece derece bakımından değildir.²⁵ Descartes, dünyada yaşayan varlıklardan sadece insanın bir zihne sahip olduğunu düşündüğü için hayvanları birer makine olarak görüyordu. Descartes'a göre bu makineler, Tanrı tarafından yapılmış olduğu için insan üretimi makinelerden çok daha üstün özelliklere sahip olsalar da bu husus,

²² John Searle. *Zihnin Yeniden Keşfi*. (çev: Muhittin Macit) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008. s. 15.

²³ John Searle. *Zihin Dil Toplum*. (çev: Alaattin Tural) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006. s. 58; 62.

²⁴ Tom Sorell. *Descartes*. (çev: Cemal Atila) Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2002. s. 46-47.

²⁵ René Descartes. *Meditasyonlar*. (çev: İsmet Birkan) Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2007. s. 49.

hayvanların hareketlerinin makineler gibi mekanik kanunlar çerçevesinde açıklanabileceği gerçeğini değiştirmiyordu.²⁶

Searle, Kartezyenlerin, insanı hayvandan farklı bir varlık sınıfı içinde değerlendirmelerinin nedeninin dil olduğunu düşünür. Ona göre Kartezyenler, hayvanlardaki dilin eksikliğini onların bilinçsiz olduğu yönünde kesin bir işaret olarak nitelendirirler. Oysa dilsel davranışın, Searle için epistemik açıdan bir değeri yoktur. Çünkü çocuklar, konuşma yeteneğine sahip olmadan önce de bilinçlidirler. Bu nedenle Searle, Descartes'ın aksine maymun, kedi, köpek gibi üst düzey hayvanların da insanlar gibi bilinçli olduklarını ve zihnin yönelimsellik özelliğini gerçekleştirdiklerini iddia etmektedir.²⁷ Searle'e göre, insan beyni ile hayvan beyni arasındaki fark düşüncenin, yönelimselliği sosyal olgulara götürecektir kadar devam ettirmesindedir. Bu bağlamda her iki beyin arasındaki farklılık bilinç ve yönelimsellikten değil, yönelimselliği daha da ileri bir aşamaya götürüp götürmemesinden kaynaklanmaktadır. İnsan dili ancak bu noktada önemli bir rol oynamaktadır.²⁸ Searle, dil olmadan da bilinçli ve kolektif davranışların ortaya çıkmasının mümkün olduğunu düşünür. Birçok hayvan grubunun davranışlarında tam anlamıyla kolektif yönelimselliğin izleri görülmektedir. Köpek yavrularının çimlerde oynaması ya da iki kuşun yuva yapması buna örnek olarak verilebilir. Fakat bu tür davranış biçimleri ABD'nin başkanını seçmek gibi gelişkin sosyal olguları kuramamaktadır.²⁹

Zihnin dil olmadan da hayvanlarda olduğu gibi kolektif yönelimlerde bulduklarını düşünen Searle, insan dilini, insanların işbirliği faaliyetlerini yapmalarına olanak verdiği için değerli görür. Ona göre, insanlar kullanabilecekleri bir dile sahip oldukları için kolektif yönelimselliği sosyal olgulara dönüştürebilirler. Dil ve zihin arasındaki karşılıklı ilişki bu noktadan itibaren devreye girer.³⁰ Searle'e göre, dil aynı zamanda toplumsal kurumları da inşa eder. Dil formları olmaksızın para, evlilik, yönetimler, mülkiyet gibi kurumsal yapılara sahip olmak mümkün değildir. Bu nedenle dil, diğer bütün kurumların kendisine gereksinim duyduğu, ancak kendisinin herhangi bir başka kuruma gereksinim duymadığı temel kurumdur. Dolayısıyla para ve evlilik olmadan da bir dile sahip olabiliriz fakat tersi söz konusu olamaz.³¹

²⁶ René Descartes. *Metot Üzerine Konuşma*. (çev: Sahir Sel) Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994. s.52.

²⁷ John Searle. *Bilinç ve Dil*. (çev: Muhitin Macit, Ferruh Özpilavcı) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005. s. 104;116.

²⁸ a.g.e., s.103; 146.

²⁹ a.g.e., s. 145.

³⁰ Alfonso Gentile. "Per una legislazione della realta sociale tra l'ordine del dritto e la critica alla normalita" Tesi di Dottorato. Universita Delgi Studi di Napoli, 2008. s.35- 36.

³¹ John Searle. *Toplumsal Gerçekliğin İnşası*. (çev: Muhittin Macit, Ferruh Özpilavcı) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2007. s.83.

Descartes, diğer kartezyenlerden ve Searle'den farklı olarak insan zihni ile dilin fonksiyonları arasında hiçbir ilişki kurmaz. Ona göre, hayvanlar doğuştan konuşma yetisine sahip olsalar bile düşüncelerini bu yetileriyle anlatabilecek bir biçimde ifade edemezler. Bu hayvanların akıllı olmadıklarını gösterir. Oysa insanlar sağır ve dilsiz doğduklarında da bazı işaretler icat etmekte, bunlarla düşüncelerini anlatabilmektedirler.³² Bu çerçevede insan dili Descartes' a göre, zihnin fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için gerekli değildir.

Descartes, doğuştan dilsiz insanların zihinlerini bile birçok yeteneğe sahip olan birer düzenek olarak görür. Bu yetiler arasında var olduğu düşünülen görev bölümünde anlık, birinci sırada yer alır.³³ Descartes, "anlık"ı, zihni tasarlayarak kendisine doğru dönen ve kendisindeki idelerden birini nesne edinen bir bilme yetisi olarak tanımlar. Anlık, asla cisme yönelmez. Bu nedenle tek başına anlık ile hiçbir şeyi ne olumlayabilir ne de yadsıyabilirim.³⁴

Diğer yetiler, edindiklerini "anlık"a sunarlar. Sonunda bütün değerlendirme işi anlığa kalır. Diğer iki yeti ise anlığa yardımcıdır. Bunlar imgelem ve duyulardır. Bu yardımcıların yanına belleği de koyabiliriz. Ancak her şeyin bilgisi anlığa bağlıdır.³⁵

Anlık, doğru bilginin ortaya çıktığı yerdir. Anlığın sağlam bilgilere ulaşabilmesi için kendisinden başka bir şeye gereksinimi yoktur. Ancak öbür yetilerin yardımı işini daha da kolaylaştırır. Kendimi duyulardan ve imgelemden ayrı sayabilirim. Böyle bir durumda bile ben olmaktan çıkmam. Ancak kendimi anlıktan ayıramam. Çünkü "ben" in yapısının temeli, tek başına anlık ile belirlenir.³⁶ Descartes, anlığın imgelemden farkını göstermek için şöyle bir örnek verir. Bir üçgen imgelediğim zaman, bunun üç çizgiden oluşan bir şekil olduğunu tasarlamakla kalmıyor, aynı zamanda bu üç çizgiyi de, zihnimin çabasıyla var olarak düşünüyorum, başka bir deyişle imgeliyorum. Bir bingen düşündüğümde ise onu tasarlayabilsem de bingenin bin kenarını, üçgenin üç kenarını kavradığım gibi ne imgeleyebiliyor ne de onlara zihnimin gözleriyle var olan şeyler gibi bakabiliyorum. Dolayısıyla insan anlığı, cisimsel olmayan varlıklara yönelir. Bunlardan biri de insanın ruhu, başka bir deyişle, kendisidir.³⁷

³² René Descartes. *Metot Üzerine Konuşma*. (çev: Sahir Sel) Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994. s. 53- 54.

³³ Afşar Timuçin. *Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000. s.95.

³⁴ René Descartes. *Meditasyonlar*. (çev: İsmet Birkan) BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2007. s. 52; 68.

³⁵ Afşar Timuçin. *Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000. s. 93- 94.

³⁶ a.g.e., s. 95- 97.

³⁷ René Descartes. *Meditasyonlar*. (çev: İsmet Birkan) BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2007. s. 67- 68.

Descartes'a göre anlık, bilen "ben" olarak nitelendirilebilir. Çünkü "ben", imgeleme yetisine sahip olmasam da varlığım hakkında bilgi sahibi olabilirim. Ancak anlık olmadan asla kendi varlığımın bilgisini kavrayamam. Bu nedenle anlık ruhumun özüne bağlıdır. Dolayısıyla buradan imgeleme yetisinin ruhumdan başka bir şeye sahip olduğu sonucu çıkarılabilir.³⁸

Zihnimden cisimsel şeylerin tüm izlerini silsem ve tüm duyularımı kapatsam da kendi iç dünyamı irdeleyebilirim. Böylelikle yavaş yavaş kendime daha aşına olmaya çalışırım.³⁹ Başka bir ifadeyle insan, anlık sayesinde kendisine "ben neyim?", "nedir düşünen bir şey?" türünden soruları sorabilir. Ben her şeyden önce düşünen, imgeleyen ve duyan bir varlığım. "Ben" in bu biçimde ifade edilen yapısının temelini anlık belirler. Bu nedenle Descartes, anlıksız bir "ben" in düşünülmeceğini iddia eder.⁴⁰ Görülüyor ki Descartes felsefesinde bilinçli zihnin en önemli yetisi anlıktır. Çünkü insanlara hakikati sadece anlık öğretir.

Bilincin en belirgin özelliğinin ontolojik olduğunu düşünen Searle, bu düşüncesiyle Descartes'a yaklaşır. Yakından incelendiğinde her iki düşünür de bilincin bir özne tarafından tecrübe edilmiş olmasına dikkat çekmektedirler. Ancak Descartes, kendi bilinç durumlarımız hakkında mutlak kesinliğe sahip olduğumuzu iddia ederken Searle, bu anlayışı yanlış bulur.⁴¹

Descartes, insan zihninin en önemli yetisi olarak gördüğü sezginin, anlığın bir işlemi olduğunu söyler. Ona göre, sezgi yalnızca akıldan kaynaklanır. Bu nedenle sezgiyle bilgi elde etmek, tündengelimle bilgi elde etmekten daha kolaydır. Böylece herkes, kendi sezgisiyle bilgi elde edebilir. Ayrıca sezgiyle elde edilen bilgi kendisinden şüphe edilemeyecek kadar seçiktir.⁴² Dolayısıyla sezgi, hiçbir kuşkuyla yer bırakmayan ve son derece açık olan bir kavrayış etkinliğidir. Descartes'a göre anlık, sezgi gücünü kullanarak doğruluğu apaçık görünen bilgilere ulaşır. Böylelikle sezgiyle yanlışlığı gösterilemez bilgiler elde edilir.⁴³ Descartes, insanın kendi "ben"ine ilişkin bilgilerin de sezgiyle elde edildiğini düşünür. İnsanlar, kendi varlığına ilişkin araştırmalarında kesin hükümlere ulaşabilirler. Çünkü bu bilgiler imgeleme değil, açık ve net biçimde elde edilirler. Dolayısıyla insanın kendi "ben"ine ait bilgiler, doğruluğundan şüphe edilmeyen apaçık bilgilerdir. Görülüyor ki felsefi sistemini, "ben"lik

³⁸ a.g.e., s. 68.

³⁹ a.g.e., s. 31.

⁴⁰ Afşar Timuçin. *Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000. s. 95- 96.

⁴¹ John Searle. *Zihin Dil Toplum*. (çev: Alaattin Tural) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006. s. 82

⁴² René Descartes. *Anlığın Yöntemi İçin Kurallar*, İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar. (çev: Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul, 1997. s. 15; 35.

⁴³ Afşar Timuçin. *Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000. s. 51, 101.

196 *Descartes ve Searle'de Zihin Problemi*

bilgisi ve ondan çıkardığı bir doğruluk ilkesi üzerine inşa eden Descartes, diğer tüm bilgilerin temeli olarak en kesin ve güvenilir bilgi olarak "ben"lik bilgisini kabul etmiştir.⁴⁴

Searle, Descartes'dan farklı olarak kendi bilinç durumlarımız hakkında dahi mutlak kesinliğe sahip olamayacağımızı iddia eder. Bilincin öznel bir var olma kipine sahip oluşu, kendi bilinç durumlarımız hakkında mutlak kesinliğe sahip olmak için yeterli değildir. Kendi bilinç durumlarımız hakkında yanılıyor da olabiliriz. Kendi bilinç durumlarımız hakkında hata yapmamızın muhtemel olduğu durumlar dört grupta incelenebilir.⁴⁵

Kendi bilinç durumlarımız hakkında hata yapabilmemizin ilk koşulu, kendimizi aldatmayla gerçekleşir. Kıskançlıklarımız, zayıflıklarımız, düşmanlıklarımız vs. ile yüzleşmemiz bize acı verdiği için bunları kendimize bile itiraf etmeyi reddederiz. Kendi bilinç durumlarımız hakkında hata yapabilmemizin ikinci koşulu, yanlış yorumlamayla gerçekleşir. Örneğin, yoğun duygusal anlar yaşadığımız sırada âşık olduğumuzu sanırız. Ancak daha sonra bunun sadece geçici bir tutku olduğunu fark ederiz.⁴⁶

Kendi zihinsel durumlarımıza ilişkin üçüncü hata, ikinciyle bağlantılıdır. Bir şeyi yapmaya kesin ve koşulsuz bir niyetim olduğunu söylediğimde, yapmaya niyetli olduğumu iddia ettiğim şeyi yapmak için en azından bir eğilim göstermediğim müddetçe kendime gerçekten bir niyet atfedip atfetmediğimden şüphe duyulabilir. Örneğin, sigarayı bırakmaya, kilo vermeye karar vermiş olduğumuzu zannederiz fakat sonuçta ortaya çıkan davranış hatalı olduğumuzu gösterir. Kendi bilinç durumlarımız hakkında dördüncü bir hata ise dikkatsizlikle gerçekleşir. Belirli bir siyasi duruşa bağlı olduğumuzu düşünürüz, fakat yıllar geçtikten sonra fark ederiz ki, biz farkına varmadan siyasi tercihlerimiz zamanla değişime uğramıştır. Görülüyor ki kendi bilinç durumlarımız hakkında bilgimizin kesin ve değişmez olduklarını zannetmek Descartes'ın bilince ilişkin yaptığı bir hatadır.⁴⁷

Searle'ün bilince ilişkin yaptığı bir başka tespit de, onun Descartes'tan farklı bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir. Searle'e göre, bilinç, bilgi ve dikkatle aynı şey değildir. Sinirlilik hali bir bilinç durumu olmakla birlikte bunun bilgiyle ilişkisinin olmadığı açıktır.⁴⁸ Zira insanlar, tüm bilinç deneyimlerini bu veya şu duygu durumu içinde yaşarlar. Tüm duygu durumlarının isimleri olması gerekmez. Örneğin, şu an ben ne neşeli, ne sinirli, ne sevinçli ne de kederliyim.

⁴⁴ René Descartes. *Meditasyonlar*. (çev: İsmet Birkan) Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2007. s. 25.

⁴⁵ John Searle. *Zihin Dil Toplum*. (çev: Alaattin Tural) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006. s. 82.

⁴⁶ a.g.e., s. 82, 83.

⁴⁷ a.g.e., s. 82- 84.

⁴⁸ Şeref Günday. *Zihin Felsefesi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2002. s. 139.

Ancak bunlardan farklı ve ifade edilemeyecek bir duygu durumundayım.⁴⁹ Searle'ün görüşüne göre, bilinç deneyimlerimizin tamamı herhangi bir duygu durumunda gerçekleşir. Ancak Descartes, her ne kadar duygu durumlarının da zihinsel olduğunu ifade etse de temel kaygısının bilimsel bilgiyi temellendirmek olduğu açıktır. Ona göre, zihin kendi içindeki her şeyin bilincindedir ve bu bilinç doğrudan bir bilinç olduğu için diğer her şeyin bilincinden daha kesindir.⁵⁰ Bu bağlamda Descartes'a göre, bilincin en önemli fonksiyonu bilmedir.

Descartes, duygularda ve isteklerde hata yapabileceğimizi iddia eder. Ancak ona göre, bunlar düşüncenin, dolayısıyla bilincin konusu değildir. Bu nedenle yanılgılar istençten kaynaklanmakta ve yargılarımızı etkilemektedirler. Böylelikle istençten kaynaklanan yanılgılar, hatalı yargılarda bulunmamıza, başka bir deyişle zihnimizdeki fikirlerin gerçeğe aykırı hale gelmelerine neden olmaktadır. Bunun en büyük nedeni istenç alanımızın anlayış alanından daha da geniş olmasıdır.⁵¹ Bilinç sayesinde yalnızca üzerlerinde bir yargıda bulunabileceğim ideaları algılayabilirim. İstenç ise, yalnızca anlağın önümüze koyduğu şeyleri onaylayabilir veya yadsıyabilir. Dolayısıyla istenç kolayca aldanabiliyor.⁵² İstenç aldandığında ise, doğru yerine yanlış, iyi yerine kötüyu seçer. Bu nedenle insan yanılabilir.⁵³ Bu çerçevede ele alındığında Descartes felsefesinde duygular ve arzular alanı, bilinç alanından ayrı, ancak bilinci etkileyen, başka bir deyişle yanlış yargılarda bulunmamıza neden olan bir kategoriyi ifade etmektedir. Dolayısıyla Descartes'a göre, bilinç deneyimlerimiz, herhangi bir duygu durumunda olsa dahi bilinç alanı istenç alanından farklı bir yapıya sahiptir. Bilincin karakteristiği yargıda bulunma, istencin karakteristiği ise özgürce seçme yetisi sayesinde onaylama ve yadsımadır.

Descartes ve Searle, bilincin kaynağı konusunda da farklı düşünceye sahiptir. Descartes'ın bilinç anlayışına bakıldığında, öne çıkanlar ontolojik ve epistemolojik olmakla birlikte, daha derinlere bakıldığında teolojik yönlerinin de olduğu görülebilir.⁵⁴ Koyu bir Katolik olan Descartes, Tanrı'nın her insana doğruyu yanlıştan ayırt etmek için ışık verdiğini söyler. Ona göre, Tanrı ve ruh ideleri duygularda aranmaz. Bu nedenle Tanrı'nın ve ruhun varlığı mutlak bir

⁴⁹ John Searle. *Bilinç ve Dil*. (çev: Muhitin Macit, Ferruh Özpilavcı) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005. s.74.

⁵⁰ Şahabettin Yalçın. *Modern Felsefede Benlik*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2010. s. 31.

⁵¹ René Descartes. *Felsefenin İlkeleri*. (çev: Mesut Akın) Say Yayınları, İstanbul, 2008. s.72, 76.

⁵² René Descartes. *Anlığın Yöntemi İçin Kurallar*, İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar. (çev: Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul, 1997. s. 118- 119.

⁵³ René Descartes. *Meditasyonlar*. (çev: İsmet Birkan) Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2007. s. 54.

⁵⁴ Şahabettin Yalçın. *Modern Felsefede Benlik*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2010. s. 48.

198 *Descartes ve Searle'de Zihin Problemi*

kesinliğe sahiptir.⁵⁵ Searle, Descartes'ın bu bakış açısını eleştirerek kesinliğin dinsel inançla değil, sadece bilimle elde edilebileceğini savunur.⁵⁶

Searle, Descartes'ın bilinç hakkındaki düşüncelerinin aynı zamanda hatalı bir anlayışın benimsenmesine de neden olduğunu iddia eder. Bu anlayış, bilincin bir doğa bilimleri konusu olmaya elverişli olmaması yönündedir. Searle'e göre, bilinçli durumlar, bunlara sahip olan bir failin ancak kendilik bakış açısından mevcuttur. Searle bu durumu, birinci şahıs ontolojisi olarak adlandırır. Dolayısıyla bilinçli durumlar birinci şahıs varoluş kipine sahiptirler.⁵⁷ Searle'e göre, mevcut yaklaşımların çoğuna göre bilim, sadece üçüncü şahıs görüngüleriyle ilgilenebilmektedir. Bu yaklaşımlara göre, bilim ancak nesnel olgularla ilgilenebilir. Ancak Searle'e göre bu durum, bilincin bilimsel olarak incelenmesine engel değildir. Çünkü birinci şahıs varoluş kipine sahip olan şeyler ontolojik olarak öznel olsalar da epistemolojik olarak öznel olmayabilirler. "Ayağımdaki ağrı" ifadesi buna örnek olarak verilebilir. Zira "ayağımda şu anda bir ağrı var" ifadesi nesnel bir olgu meselesidir. Bu nedenle bilimsel olarak incelenmektedir. Aynı biçimde bilinç de nesnel bir görüngüdür. Dolayısıyla bilincin, epistemolojik yönden bilimsel araştırma konusu olmaması için hiçbir neden yoktur.⁵⁸

SONUÇ

Düalizm, materyalizm ve idealizmden farklı olarak madde ya da zihinden birinin varlığını yadsımak yerine her ikisinin de gerçek olduğunu iddia eder. Düalizmi savunan bu filozofların başında Descartes gelir. O, tek asli niteliğini düşünmek olarak gördüğü zihni fiziksel nesnelere ayırır. Çünkü Descartes'a göre, insan bedeni de dâhil fiziksel nesnelere böyle bir özelliği yoktur. Ancak zihin ile beden özleri bakımından farklı tözler olmalarına rağmen insanlarda bir bütünlük halinde buldukları açıktır. Öyleyse şöyle bir soru akıllara gelmektedir. Zihin yer kaplamadığına, beden de düşünmediğine göre, nasıl olur da her ikisi arasında bir ilişki kurulabilir? Descartes, zihin-beden problemini çözdüğünü iddia eder. Ona göre, zihin bedenle olan bu bütüncül ilişkiyi beyinde yer alan bir bez aracılığıyla kurar. O, bu bezin sadece insanlarda olduğunu düşünür. Bu bez sayesinde zihnimde meydana gelen bir değişiklik

⁵⁵ René Descartes. *Metot Üzerine Konuşma*. (çev: Sahir Sel) Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994. s. 37.

⁵⁶ John Searle. *Zihin Dil Toplum*. (çev: Alaattin Tural) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006. s. 46.

⁵⁷ a.g.e., s. 52-55.

⁵⁸ John Searle. *Bilinç ve Dil*. (çev: Muhitin Macit, Ferruh Özpilavcı) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005. s. 79.

bedenimi etkilemekte, bedenimde meydana gelen bir değişiklik de zihnimi etkilemektedir.

Ne var ki Descartes'ın zihin-beden problemine getirdiği bu yaklaşım birçok düşünürü tatmin etmemiştir. Birbirleriyle hiçbir ortak özelliği olmayan iki farklı tözün etkileşimlerini sadece bedende bulunan bir bezle açıklama girişimi bazı düşünürlere göre, problemi çözmek için yeterli değildir. Descartes'ın çözüm önerisini yetersiz bulan Searle, zihin ve bedenin birbirlerini karşılıklı olarak etkilediğini kabul eder. Ancak o zihinsel olguları, beynin özellikleri olarak görmesiyle Descartes'dan ayrılır. Bu yönüyle Searle, düalist düşünceyi savunanlardan farklı olarak bilincin maddi bir töz olduğunu iddia eder.

Searle, bilinci maddi bir töz olarak kabul etmekle birlikte kendisini materyalist olarak nitelendirmez. Ona göre, geleneksel materyalizm, bilinci herhangi bir nesne gibi görmektedir. Oysa bilinç, geleneksel materyalizmin düşündüğünden farklı olarak diğer maddelere indirgenemeyen biyolojik bir fenomendir. Bilinç problemi üzerine düşünceler geliştirirken geleneksel düşünürlerden farklı olarak bilimin sonuçlarından da yararlanan Searle, buna rağmen bilincin ne olduğunu tam olarak ortaya koyamaz. Ancak o, bunu bir sorun olarak görmez. Çünkü bilincin epistemolojik olarak bilinmesi mümkündür. Başka bir deyişle "bilinç nedir"? sorusunun kesin yanıtı vardır. Öyleyse bilimsel olarak bilinç araştırma konusu olmaya uygundur. Ayrıca Searle'ün asıl amacı bilincin ne olduğunu ortaya çıkarmak değil, bilime uygun bir genel teori elde etmektir.

Searle'ün teorisine göre, dünyada önemli olan her şey bilinçle ilişkisi oranında önemlidir. Bu bakımdan bilinç ya da zihin toplumsal kurumların ortaya çıkmasında da önemli bir role sahiptir. Başka bir ifadeyle, zihin ve toplum bir bütün oluşturacak biçimde birbirleriyle uyumlu bir haldedir. Dolayısıyla Searle'e göre bilincin en önemli niteliği kendini aşarak başka bilinçlerle ilişki kurması ve bunun sonucunda toplumsal gerçekliği inşa etmesidir. Bu düşünce aynı zamanda zihin problemine ilişkin görüşleri bakımından Searle'ün Descartes'dan farkını da ortaya koymaktadır. Zira Descartes'a göre, zihnin ayırdedici niteliği, başka herhangi bir şeye gereksinim duymaksızın kendisi hakkında düşünme etkinliğini başarabilmektedir. Bu yönüyle Descartes'ın bilen öznesi, tarih dışı ve toplumsal olmaktan uzak bir karaktere sahiptir.

Searle, Descartes'ın teorisinin bilimsel dünya görüşüyle bağdaşamayacağını düşünür. Ona göre zihin, dil ve toplumsal gerçeklikler arasında var olan mantıksal bağımlılık ilişkilerini araştırıp sorgulamak önemlidir. Zira Searle bilimlerden de yararlanarak bu ilişkileri incelemiştir. Ancak ona göre, Descartes'ın düalizmini temele aldığımız sürece zihinsel olanın fiziksel olanla ilişkisini anlamak oldukça zor olmaktadır. Bu düşünceden hareket eden Searle, düalizmin geleneksel kategorilere derinden bağlı, modası geçmiş antibilimsel bir yaklaşım olduğunda ısrarlıdır.

KAYNAKÇA

- AYDIN, Ayhan. *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.
- CEVİZCİ, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara, 1997.
- DESCARTES, René. *Metot Üzerine Konuşma*. (çev: Sahir Sel) Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994.
- DESCARTES, René. *Anlığın Yöntemi İçin Kurallar*, İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar. (çev: Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul, 1997.
- DESCARTES, René.. *Meditasyonlar*. (çev: İsmet Birkan) Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2007.
- DESCARTES, René. *Felsefenin İlkeleri*. (çev: Mesut Akın) Say Yayınları, İstanbul, 2008.
- GENTILE, Alfonso.. “*Per una legislazione della realta sociale tra l’ordine del dritto e la critica alla normalita*” Tesi di Dottorato. Universita Delgi Studi di Napoli, 2008.
- GÜNDAY, Şeref. *Zihin Felsefesi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2002.
- PONTREMOLİ, Pietro E.(2008), “L’unicità dell’esperienza” *Rivista Italiana di Counseling Filosofico*. Settembre. Numero: 4, s.49- 58.
- SEARLE, John R. *Zihnin Yeniden Keşfi*. (çev: Muhittin Macit) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- SEARLE, John R. *Bilinç ve Dil*. (çev: Muhittin Macit, Ferruh Özpilavcı) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- SEARLE, John R. *Zihin Dil Toplum*. (çev: Alaattin Tural) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- SEARLE, John R. *Toplumsal Gerçekliğin İnşası*. (çev: Muhittin Macit, Ferruh Özpilavcı) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- SHAFFER, Jerome. *Zihin Felsefesi*. (çev: Turan Koç) İz Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- SORELL, Tom. *Descartes*. (çev: Cemal Atila) Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2002.
- TİMUÇİN, Afşar. *Descartes’çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000.
- YALÇIN, Şahabettin. *Modern Felsefede Benlik*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2010.